

DE ZEVENTIENDE EEUWSE PIJPEN UIT NIJMEGEN

door J.Engelen

Recente publicaties en vondsten in en rond Nijmegen deden mij, gezien de frappante vormgelijkenis met gevonden 17e eeuwse pijpjes in Leiden, besluiten exemplaren uit beide steden eens aan een nadere vergelijking te onderwerpen.

Wat is er tot op heden bekend?

LEIDEN: De kenmerken van de 17e eeuwse Leidse pijp zijn treffend beschreven door J.v.d.Meulen en H.Tupan (1):

1. De kop heeft van opzij gezien een bolle, buikige vorm.

2. De bolling is van A naar V groter dan van links naar rechts; dit verschil is ongeveer 2 mm (afb.1 bovenaanzicht).

3. De hoogte van de kop varieert van 27 tot 38 mm. In het algemeen zijn elders geproduceerde pijpen uit dezelfde periode minder hoog.

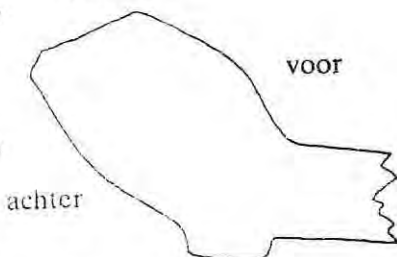
4. Zowel de dikte van de steel (8,5-10 mm), als de doorsnede van het rookkanaal (plm.3 mm.) veranderen tot 1660 nauwelijks.

5. Door de te lage baktemperatuur en/of mindere kwaliteit pijpjarde is de pijp vaak verweerd.

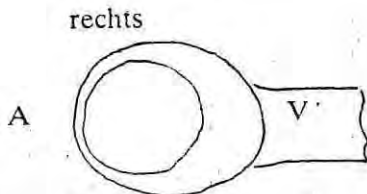
Ook makers, hielmerken en tal van andere bijzonderheden zijn bekend.

Door Friederich wordt het model omschreven van dik tot bultige knol, terwijl D.Duco (2) ze omschrijft als vrij zwaar van maaksel, nogal plomp en hebben de gebolde voorzijde van de ketel, die kenmerkend is voor de Leidse pijpmodellen (afb.2-7).

Zij aanzicht

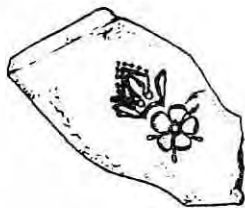
Bovenaanzicht

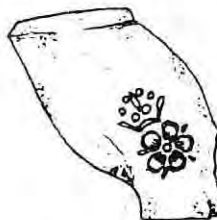
links
afb.1

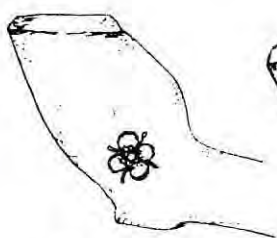
afb.2

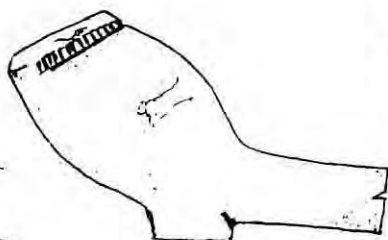
afb.3

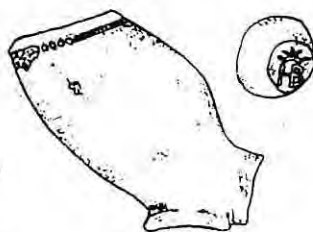
afb.4

afb. 5

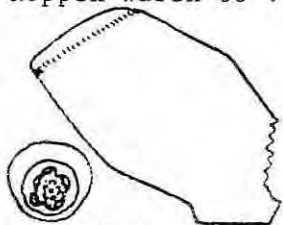
afb. 6

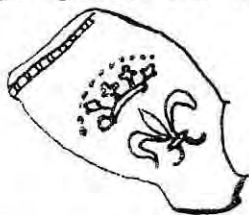
afb. 7

NIJMEGEN: Aangaande 17e eeuwse pijpen, gevonden in en rond Nijmegen was tot op heden zeer weinig bekend. Don Duco constateerde, dat de bolling van de buik doet denken aan het Leidse model, maar de vorm van de ketel is meer ovaal, zodat een regionale fabricage in of rond Nijmegen verondersteld kan worden. Archiefonderzoek in Nijmegen heeft tot op heden zeer weinig opgeleverd (3). Derhalve zullen wij ons hier moeten beperken tot de vondsten, die in en rond Nijmegen zijn gedaan. Deze zijn te verdelen in een viertal "opgravingen".

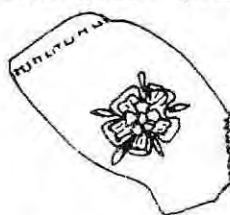
A. Een grafvondst bij Lobith (PKN nr.3). Van de 75 gevonden koppen waren 60 vergelijkbaar met het Leidse model (afb.8-13).

afb. 8

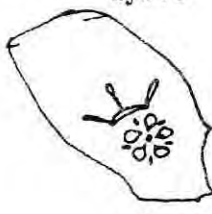
afb. 9

afb. 10

afb. 11

afb. 12

afb. 13

B. Pijpvondsten uit Grave-Velp en Escharen (Tabakspijpjes 1600-1900, M.Koolen), waarbij tal van koppen vergelijkbaar waren met het Leidse model. Opvallend is het enorme aantal pijpjes met als hiel- of zijmerk de 5-bladerige Tudorroos (afb.14-16).

C. Pijpen gevonden door W.v.Rossem bij de sanering van de Nijmeegse binnenstad, waarbij een twintigtal exemplaren met het "Leidse" model (afb.17 en 18).

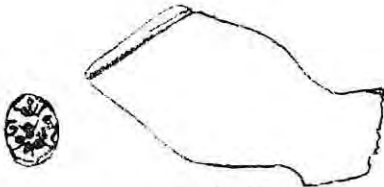
afb. 14

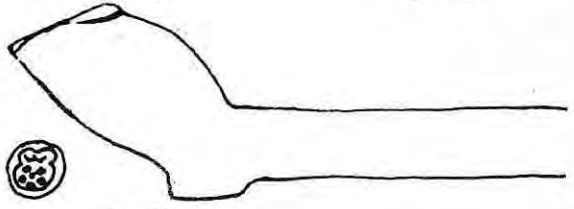
afb. 15

afb. 16

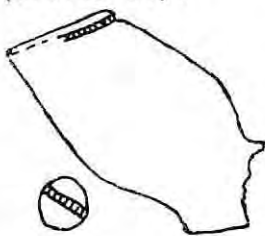

afb. 17

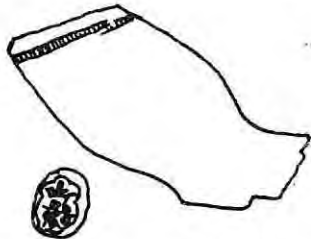

afb. 18

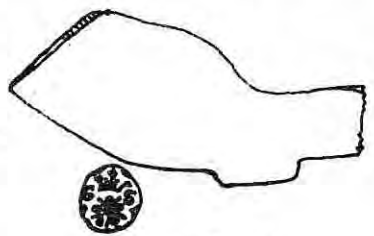
D. Pijpen, gevonden door W.v.Rossem tussen Grave en Escharen tussen stadsvuil uit Nijmegen, gestort als bemesting op de akkers aldaar, waarvan 37 van de 45 kopjes volgens "Leids" model (afb. 19-21).

afb. 19

afb. 20

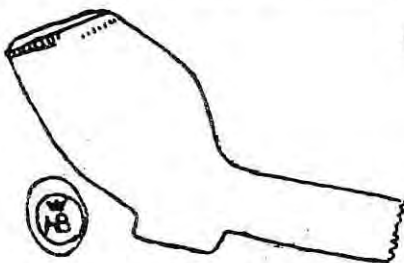
afb. 21

Vergelijken wij met elkaar:

afb. 22 Een Leidse pijp, hielmerk HB.

afb. 23 Een pijpje gevonden in Nijmegen, gekroonde 5-bladerige Tudorroos, met initialen G S. (vondst C)

afb. 24 Een pijpje gevonden in Grave (vondst D).

afb. 22

afb. 23

afb. 24

en laten hier de 5 kenmerken van de Leidse pijp op los:

Kenmerk 1. Bolle buikige vorm.

Bij de Nijmeegse exemplaren begint de bolling aan de achterzijde lager en is sterker dan bij het Leidse model. Hetzelfde geldt voor de bolling aan de voorzijde.

Kenmerk 2. Bolling is van achter (A) naar voren (V) groter dan van links naar rechts.

Dit geldt voor alle drie de pijpjes.

Kenmerk 3. Hoogte van de kop varieert van 27 tot 38 mm.

De hoogte van de drie pijpjes is resp. 34,35 en 36 mm.

Kenmerk 4. Dikte van de steel (8,5-10 mm).

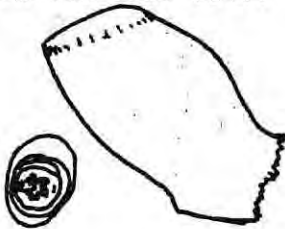
Voor de drie pijpjes resp. 10,2, 10,5 en 10 mm. De doorsnede van het rookkanaal voor alle drie pijpjes is 3 mm.

Kenmerk 5. Verwerking van de pijp is tamelijk sterk.

Dit geldt voor alle drie de pijpjes.

Datering: Afb.22 Rond 1630. Afb.23 en 24, omstreeks 1640.

Conclusie: De overeenkomsten qua afmetingen, afwerking en modellen zijn treffend, doch de bolling van de Nijmeegse pijpjes heeft een duidelijk ander karakter. Bekijken wij enkele "Nijmeegse" modellen (opgravingen A en C) uit de periode 1620 (afb.25 en 26), dan valt ook daar de relatief sterke bolling op aan de voorzijde, al is die nog niet zo sterk als bij de exemplaren van rond 1640.

afb. 25

afb. 26

De vondsten rond Nijmegen zijn overigens zo groot in getale, dat er naar mijn idee niet gesproken kan worden van een exportartikel uit Leiden. Een Engelse herkomst, zoals bij enkele pijpjes wel wordt gesuggereerd (3) lijkt mij zeer zeker niet juist. Eerder valt te denken aan een onderlinge beïnvloeding tussen Leiden en Nijmegen, b.v. doordat een vormmaker van de ene naar de andere stad verhuisd is of een pijpmaker, welke zich met zijn kennis van de vorm in een van beide steden zelfstandig gevestigd heeft. Detachering van soldaten met hun nevenberoep van pijpmaker in een van beide vestingsteden lijkt helemaal niet zo vreemd.

Op basis van voorgaande beschouwing lijkt mij derhalve de conclusie gewettigd dat Leidse en Nijmeegse 17e eeuwse pijpen

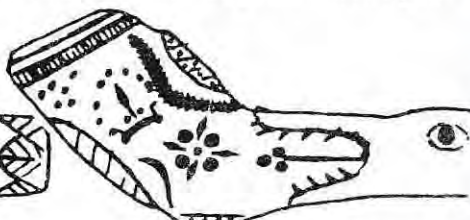
weliswaar verwantschap hebben qua modellering, doch dat de Nijmeegse exemplaren duidelijk moeten voortkomen uit een pijpenfabriek in de regio van Nijmegen of uit Nijmegen zelf, hetgeen nader onderzoek zou kunnen staven. Interessant vergelijkingsmateriaal leveren ook nog de navolgende pijpjes op (afb.27-32).

afb. 27 Grave

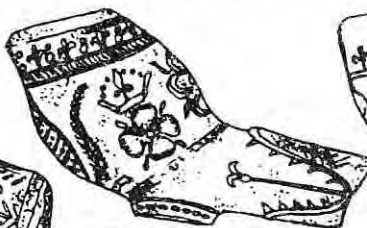
afb. 28 Nijmegen

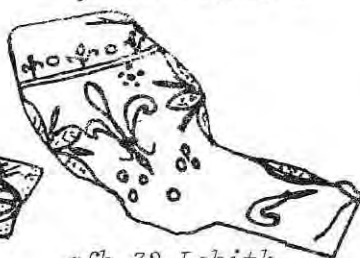
afb. 29 Nijmegen

afb. 30 Gouda

afb. 31 Leiden

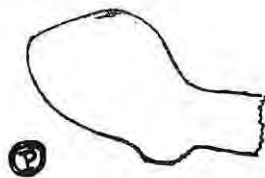
afb. 32 Lobith

Het is moeilijk de herkomst van deze pijpen vast te stellen, vanwege de verspreiding van de vondsten. Dit kan diverse oorzaken hebben. Dit type pijp is door veel pijpmakers geproduceerd, of het was een geliefd soort pijp, die vanuit enkele centra over het gehele land gedistribueerd werd.

Een mij onbekend exemplaar qua vorm en hielmerk (resp. maker en plaats van herkomst) is het hiernaast afgebeelde pijpje, die gevonden is te Grave (afb.33).

Wie kan mij hierover meer vertellen?

J.Engelen, Gen.Pattonstraat 19, 6135 CR Sittard. Tel:04490-12884

afb. 33

Bronnen

1. Leidse Tabakspijpmakers in de 17e en 18e eeuw. J.v.d.Meulen en H.Tupan. Stubeg, Hoogezand, 1980
2. De kleipijp in de 17e eeuwse Nederlanden. D.H.Duco.
3. Tabakspijpjes 1600-1900. M.Koolen.

De afgebeelde pijpen zijn uit de volgende collecties:

D.Duco: nrs. 2 t/m 7,30,31

Museum Grave: nrs. 14,15,16,27

J.Engelen: Lobith (A) nrs. 8 t/m 13,25,32. Nijmegen (C) nrs.17 18,23,28,29. Grave (D)nrs.19,20,21,24,26,33. Leiden nr.22